

УДК 340.12

Косьмій Михайло Михайлович,
викладач кафедри філософії,
філософії права та юридичної психології
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ВИТІСНЕННЯ МАТЕРІАЛІЗМУ З ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ ТА ПОШИРЕННЯ ДУХОВНОСТІ

У статті досліджується вплив релігійних та моральних цінностей на правосвідомість українців після занепаду СРСР.

Ключові слова: правосвідомість, мораль, моральні цінності, духовність.

Постановка проблеми. Демократичні процеси, які розгортались в умовах створення української державності, коли значно прискорились інтенсивність інтернаціональних і релігійних рухів, посилили взаємозв'язок етносу і релігії. Ідеологічний плюралізм започаткував у свідомості народу принципово нове ставлення до релігії, яка поступово наповнювалась національним змістом. Як вказує О. Шуба, «...в процесі набуття релігією нового суспільного статусу почалось докорінне переосмислення її ролі і місця в історії українського народу, повернення до релігійних витоків національної духовності, моральності і культури ...» [15, с. 162].

Релігійне оновлення відбувається у тісній близькості з національним пробудженням українського народу. У ньому зацікавлені не тільки церква та віряни різних конфесій, а й держава. Незважаючи на світський характер української держави, вона покладає певні надії на церкву та релігійні організації як на один з найважливіших засобів формування і зміцнення духовних та моральних основ суспільства, адже світова практика свідчить, що саме релігія спроможна підтримувати належний рівень моральності суспільства. Вихід із кризової ситуації, у якій перебуває сьогоднішня Україна, потребує формування нової системи морально-етичних цінностей, зміни особистісної налаштованості, поведінки та суспільних структур. З. Антонюк зазначає: «Церква не пропонує жодної моделі економічного й суспільного життя, як і не захищає жодної політичної системи, ... лише намагається вказувати та підтримувати створення умов, які сприяли б реалізації духовних завдань, ... пропонує такий гуманізм, який, зміцнюючи морально людські особистості, має позитивно впливати на життя суспільства, сприяючи гуманним моделям вирішення суспільних проблем» [1, с. 73]. Саме такою бачить суспільну функцію церкви громадянство України, яке не покладає на неї відповідальності за діяльність комуністичного режиму, а розцінює церкву як соціальну інституцію, здатну розв'язати численні проблеми духовного, релігійного та морально-етичного порядку [3, с. 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема частково досліджувалась у працях таких науковців, як: Т. Антошевський, М. Баришевський, В. Боднар, А. Великий, О. Волинець, М. Гайковський, І. Гречко, О. Гринів, В. Єленський, А. Колодний, М. Костицький, Н. Кочан, Б. Лобовик, І. Луцький, Б. Максимович, С. Мудрий,

Л. Овсянкін, П. Рабінович, С. Рабінович, М. Семененко, Ю. Терещенко, О. Шуба, А. Юхновський та ін.

Постановка завдання. Отже, метою наукової статті є висвітлення динаміки правосвідомості українського населення в бік обмеження матеріалізму та відновлення духовних цінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль центру, який формує обличчя українського народу, його світогляд, мораль, духовність, характер та ідеї, відіграла протягом тисячолітньої історії свого існування в Україні церква, яка формувала суспільну етику на засадах християнства та пропонувала ідеальні моделі міжособових та суспільних стосунків. У хвилини загрози здобути церквою надбанням з особливою силою усвідомлювалось багатогранне значення церкви та її внесок у творення, зберігання та проповідання у народі християнських універсальних цінностей, які ставали основою релігійного, культурного і національного життя українців. І сьогодні церква покликана не лише сприяти відродженню вже створених нею цінностей, а й прагнути заохочувати суспільство покласти християнські цінності в основу його життєдіяльності. Як вказує В. Мокрий, «руйновані національні і загальнолюдські цінності раніше чи пізніше треба відбудовувати, хіба що їх загибель є ознакою інерції послідовного миршавіння знікчемних душ та завмирання у народі енергії духу, що стримить до волі, правди і справедливості, або є свідомством постійного відходження народу у добу занепаду Духу, через неперервність духу в якихось поколіннях на якійсь ланці, що опустилась нище історичного покликання, а народ втратив інституції, які зміцнюють етику і добру волю людини» [8, с. 83].

Комунізм вичерпав себе як система, однак залишив після себе особливу спадщину – бездуховність та практичний матеріалізм, що, без сумніву, негативно впливає на кризу духовності, яка охопила українське суспільство. Це, зокрема, «школа компартійно-тоталітарного режиму», який в основі своєї політики поклав матеріалізм.

Безперечно, загибель тоталітарного режиму була викликана причинами політичного, економічного та соціального порядку. Але на те була і глибша причина – причина етнічної, антропологічної та духовної природи. Ми вважаємо, що принципова помилка марксизму-ленінізму має антропологічний характер і полягає у зведенні людини до чогось виключно матеріального. Ця неадекватна антропологія поклала початок політичній та економічній дійсності, несправедливості та нелюдяності якої неминуче приречли її на загибель. Як вказує Т. Шпідлік, «антропологія носить повністю духовний характер» [14, с. 274], а вихідним її пунктом є «образ Божий», відповідно до якого була створена людина. Антропологія охоплює людину у всій її цілісності, враховуючи властивості душі і тіла відповідно до їх «можливості одухотворюватися». Таким чином, якщо ідеалом комунізму є суспільна людина, то ідеалом християнської антропології є боголюдина.

Після тривалої пропаганди атеїзму та процесів секуляризації церква в Україні знову прагне знайти своє місце у громадянському суспільстві, щоб здійснювати покладену на неї місію – проголошення Євангеліє. Завдання церкви у посткомуністичному суспільстві полягає у відновленні знівечених духовних та моральних цінностей. Нам імпонує думка В. Стецюка, що «саме теократична влада... своїм моральним авторитетом може позбавити наш народ недоліків, які ми набули за довгі роки існування в аморальному суспільстві» [11, с. 45]. Церква прагне не змінити, а швидше створити якісно інший вид суспільства. Власне, церква творить собою особливу, відмінну від інших, вищу форму суспільства. Говорячи про неї, у цьому випадку маємо на увазі не конфесійно-інституційний її вимір, а скоріше релігійно-духовний її феномен, оскільки лише вона

здатна об'єднати людство як дітей Божих, що не може зробити будь-яке інше суспільство, яке розділене за етнічною приналежністю, соціальним станом. Церква не просто може гармонізувати життя суспільства, а й усуває небезпеку та вказує, що взірцем для наслідування є тільки Бог як джерело творчої потуги суспільства. У сьогоднішній кризовій ситуації найбільший внесок Церкви полягає не в тому, щоб давати певні рішення у сфері політики, суспільної етики, а в допомозі народові досягнути повного розквіту. Саме тому вона пропонує те, чим повністю володіє, – моральне та духовне збагачення людини і людства.

Негативний досвід політичної діяльності у колишньому СРСР, складовою частиною якого була УРСР, зумовлює необхідність перегляду духовно-світоглядних підходів до сфери політики. Ведеться пошук стратегічного напрямку розвитку, альтернативних цінностей, які б відіграли інтегративну роль в українському суспільстві. На думку М. Семененка, саме світогляд як пріоритетна якість суспільства має передувати у державотворчих та законодавчих процесах, бо саме він закладає морально-етичні підвалини майбутнього суспільства [10, с. 95]. Відтак заміна атеїстичного світогляду теогуманістичним може покласти край застосуванню сили у політиці і початок здійсненню її на принципах демократизму та ненасильства. Упровадження принципу теогуманізму як світоглядної домінанти суспільства можливе лише за умови оптимальної співпраці держави, суспільства та церкви, оскільки ні держава, ні церква самостійно не в змозі успішно виконувати функцію морально-духовного виховання своїх громадян. Особливий акцент на виховній функції церкви поставив митрополит УГКЦ А. Шептицький, який у своєму пастирському посланні до духовенства «Як будувати рідну хату» писав, що «Церква чи церкви відіграватимуть важну роль в будівництві Батьківщини... В народах немає більше виховної сили, ніж сила Церкви. То вона виховує народи, вона вщиплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять із неї доброго патріота і мудрого громадянина» [13, с. 26].

Саме мораль у найширшому своєму розумінні та вимірі є універсальною властивістю людської діяльності, вираженням значущості усіх видів людських зусиль; це, за висловом Ю. Терещенка, «ідеальне обличчя суб'єктів соціуму» [12, с. 130]. Життя кожної суспільної істоти вирішальною мірою залежить від надійних моральних засад, а надійність моралі визначається передусім її укоріненням у певній релігії.

Церкву як інстанцію, що проголошує сенс буття та моральні цінності, не може замінити будь-яка інша державна інституція. Саме церква значною мірою визначає нормативні вартості та мотиваційні імпульси, що змушують людину відчувати відповідальність за суспільство і державу. Побудована на засадах свободи, правова держава живиться моральними, культурними та духовними цінностями, які традиційно і систематично культивуються церквою. Недостатня оцінка вартостей суспільством може чималою мірою призвести до того, що масове усвідомлення цінностей відбувається важко й неповно, а подекуди воно й зовсім відсутнє. Запроваджені державою регулятори не можуть компенсувати брак цінностей. Як зазначає Н. де Мартіні, «політики говорять про державу, про інституції, а не бачать, що держава – це не щось абстрактне, а той народ, що живе тут повсякчас, який або вихований на справжніх людських вартостях, або не вихований таким способом» [7, с. 10]. Власне, радянська держава, керуючись ідеологією комунізму, прагнула створити новий світ і новий тип людини – ідейної, національно байдужої, відданої вождям і готової для них на все. Борючись з «пережитками» минулого в свідомості, з індивідуалізмом, з релігією, переслідуючи духовність у всіх її проявах, культивуючи людину черству і байдужу, держава відкинула моральний бар'єр. На думку

Є. Сверестюка, «ніхто моралі не руйнував – зруйновано основу, на якій тримається споруда моралі. Ця основа – Абсолют» [9, с. 47].

Відомо, що в комуністичній УРСР ідеологія займала найвище місце у піраміді цінностей, підпорядковуючи собі всі інші компоненти, зокрема мораль. За допомогою певних важелів здійснювалась глибинна ідеологізація всього суспільства. Зауважимо, що комуністична ідеологія за своїм змістом не була універсальною. Вона сприймалась лише певною частиною суспільства і викликала протистояння їй у іншій частині соціуму. Ми погоджуємось з тезою О. Вишневського про те, що антихристиянські доктрини, які нехтують ідеалами добра, правди, справедливості, а також ідеології антидержавні, деструктивного характеру, які зазіхають на цілісність та незалежність Української держави, не мають права на виправлення плюралізмом і повинні бути засуджені з позиції християнського гуманізму та громадянського патріотизму [6, с. 136]. Щодо вузько-групових доктрин ідеологічного, політичного чи релігійного характеру, допускаючи плюралізм як політико-ідеологічного, так і релігійно-конфесійного характеру, все ж, на нашу думку, оцінювати їх необхідно з точки зору того, наскільки вони відповідають, по-перше, абсолютним християнським цінностям, по-друге, ідеології державотворення (ідеалу служіння Україні). Власне, здоровий патріотизм дає здорове національне життя і творить здорові державні органи. Стати без застережень в обороні Батьківщини і її прав – це здорове і природне явище у житті кожного добропорядного громадянина. Байдужість до справ свого народу, Батьківщини – це «брак шляхетних національних почуттів, це брак християнської любові» [3, с. 114].

Патріотизм – це християнська і загальнолюдська чеснота, важливий щабель у шкалі духовних вартостей, і коли цього щабля немає, тоді людина часто не може подолати прірви, щоб досягнути найвищого ідеалу, яким є Бог. У такому випадку вона губиться, потрапляє у порожнечу і стає далеким від життя утопістом. Як зазначає В. Краус, коли в суспільстві панують міцні державні структури, проявів нігілізму майже не спостерігається. Нігілізм у політичній сфері проявляється лише тоді, коли суспільні інституції втрачають силу [4, с. 93]. Таким чином, щоб позбутись негативних наслідків комуністичної системи, яка спустошила нас внутрішньо, атакувала релігію і усяку вільну, творчу думку, проголосила тріумф матеріалізму і знищила духовні підвалини культури, необхідним є відродження людини як ядра складного і багатовимірного процесу економічних, суспільних і політичних перетворень. Варто зауважити, що покращення економічного, соціального і духовного стану суспільства вимагає постійного морального самовдосконалення, яке є не лише внутрішньою потребою людини. Йому можуть сприяти і політичні рішення та правові норми, звичайно за умови, що вони прийняті на основі морально-етичних цінностей, носіями яких є церква. Ми погоджуємось з думкою Б. Максимовича, що саме церква не тільки може, а й повинна стати справжнім духовним провідником нашого суспільства [6, с. 42], активно включаючись у боротьбу з усіма проявами деморалізації суспільного життя. Неможливо недооцінювати участь церкви у розбудові громадянського суспільства, яка полягає у «покращенні моралі владних структур та у вирішенні чисельних соціальних проблем» [3, с. 115]. Ця система передбачає кардинальну зміну моральних аспектів життєдіяльності кожної особистості та суспільства в цілому.

Більш чи менш чіткі естетичні уявлення, що виражаються у формі норм (заповідей), присутні у кожній релігії. Людина, яка дотримується морально-етичних норм, сама виявляється нормою. У християнстві акцент зміщується з окремих норм на ідеальний образ людини. Граничне вираження ця логіка досягає в ідеї боговтілення, а образ боголюдини стає ідеалом досконалості. На думку К. І. Люїса, «вартість людини не в ній

самій. Вона лише здатна вмістити, отримати цінність і отримує її від Христа» [5, с. 231]. Отже, підходячи до людини з євангелізаційною місією, церква ставиться до кожної особистості як до символу, у якому схований глибокий богословський, божественний зміст.

Висновки. Отже, Україна дала зразок поетизованого, художнього, а не завуальованого, християнства завдяки органічному поєднанню його з народними віруваннями доби, яка йому передувала. Вона дала зразок живого християнства, яке відповідало ментальності українця як творця, працелюба.

Україна не виявила себе в якихось складних богословських конструктах, але вона засвідчила живучість християнства саме в формі його національного сприйняття всупереч спробам вихолостити з нього його сутність мертвечинної форми – чи то підпорядкуванням наміснику Петра на Землі, а чи ж прагненням Московії провести на свій кшталт духовну клонізацію українського народу.

Християнство в Україні вижило в органічно витворених і прийнятих її народом формах при одночасному збереженні в непорушності його євангельського змісту, його вихідного духу. Однією із запорок цієї живучості є те, що це християнство було живим, незакостенілим на довічних стандартах, богословських установках і обрядових формах.

Українська людина, залишена після краху комуністичного світорозуміння в духовній порожнечі, зрештою пішла до Бога. Але вона вже не може прийняти його в тих архаїзованих формах віросповідання і боговшанування, які вдовольняли неосвіченого християнина десь одну-півтори тисячі років тому, коли вони виникали, навіть православного християнина півстолітньої давності, якому було досить бачити релігію, а не знати її. У своїх пошуках Бога вона йде в традиційну для українця церкву, у церкву батьків.

Список використаних джерел

1. Антонюк З. Побудова громадянського суспільства в Україні та християнське соціальне вчення / З. Антонюк / Релігія і суспільство в Україні: фактори змін : матер. міжнар. конфер. (м. Київ, 15-16.05.1998 р.) – К., 1998. – С. 68-75.
2. Вишневський О. Ідеологія як компонент системи цінностей сучасного виховання в Україні / О. Вишневський // Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні : матер. всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 26-27.02.1998 р.) – К., 1998. – С. 134-136.
3. Волинець О. О. Функціонування української греко-католицької церкви в контексті державно-церковних відносин // Автореферат дис. канд. філософ. наук: 09.00.11/ О. О. Волинець; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К. : , 2003. – 20с.
4. Краус В. Нігілізм сьогодні, або терплячість світової історії. / В. Краус / – К. : Основи, 1994. – 124 с.
5. Льюїс К. – С. Просто християнство. Бог под судом. / К. Льюїс / – М. : «Гендальф», 1994. – 272 с.
6. Максимович Б. Державотворча ідея як шлях до фізичного і духовного добробуту / Б. Максимович // Київська церква. – 1999. – № 4. – С. 41 – 42.
7. Мартіні Н. Зрілість – найважливіша проблема. / Н. Мартіні / – Рим – Львів : Вид-во ОО. Селезіян, 1992. – 107 с.
8. Мокрий В. Церква в житті українців / В. Мокрий / – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1993. – 106 с.
9. Сверестюк Є. Блудні сини України / Є. Сверестюк / – К., 1993. – 256 с.

10. Семененко М. На часі політика моральності. / М. Семененко // Віче. – 1999. – С. 95 – 103.
11. Стецюк В. На шляху до національної ідеї / В. Стецюк // Київська Церква. – 1999. – № 4. – С. 43 – 46.
12. Терещенко Ю. Християнство як підвалина європейської цивілізації / Ю. Терещенко // Віче. – 1999. – № 1. – С. 123 – 140.
13. Шептицький А. Як будувати рідну хату? / А. Шептицький / – Львів : «Свічадо», 1999. – 46 с.
14. Шпідлік Т. Духовність християнського сходу / Т. Шпідлік / – Львів : Видавництво ЛБА, 1999. – 495 с.
15. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України / О. Шуба / – К. : Видавництво «Криниця», 1999. – 323 с.

Косьмій М. М. Вытеснение материализма из правосознания украинца и распространения духовности

В научной статье исследуется влияние религиозных и моральных ценностей на правосознание украинцев после упадка СССР.

Ключевые слова: правосознание, мораль, моральные ценности, духовность.

Kosmiy M. M. Exclusion of materialism out of sense of justice of ukrainians and distribution of spirituality

The scientific article research the influence of religious and moral values on the sense of justice of Ukrainians after the decline of the USSR.

Key words: sense of justice, morality, moral values, spirituality.

